

Ανάλυση της συμβολής του τουρισμού στην εθνική οικονομική ανάπτυξη

Σεραφείμ Πολύζος

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Πεδίο Άρεως, 38334 Βόλος,

τηλ: +30 242 1074446

e-mail: spolyzos@prd.uth.gr

Δρ. Δημήτριος Τσιώτας

Εντεταλμένος Διδασκαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περίληψη

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παραγωγικούς τομείς πολλών χωρών «υποδοχής» τουριστικών ροών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η Ελλάδα, με ιδιαίτερη συμβολή στο ΑΕΠ, στη δημιουργία απασχόλησης και στην οικονομική ανάπτυξη. Για ορισμένες μάλιστα χώρες ή περιοχές θεωρείται ως η «βαριά βιομηχανία» τους, που συμβάλλει καθοριστικά στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών και η κυριότερη πηγή εισοδήματος. Με δεδομένη τη σημαντικότητα του τουρισμού στην ανάπτυξη, στο άρθρο αυτό γίνεται μια κριτική θεώρηση των οικονομικών επιρροών που ασκεί ο τουρισμός στην εθνική οικονομία κάθε μιας χώρας υποδοχής, με κυρίως αντικείμενο μελέτης την Ελλάδα. Συγκεκριμένα, περιγράφεται συνοπτικά η πρόσφατη εξέλιξη του διεθνούς τουρισμού και η γενικότερη συνεισφορά του στις οικονομίες των χωρών που επηρεάζει. Επίσης, αναλύεται η συνεισφορά του τουρισμού στα βασικότερα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας και τέλος διατυπώνονται γενικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση που προηγήθηκε και περιγράφονται τα βασικότερα χαρακτηριστικά του σύγχρονου τουρισμού.

Λέξεις κλειδιά: Τουρισμός, οικονομική ανάπτυξη, Ελλάδα

Μάιος 2017

1. Εισαγωγή

Ο τουρισμός αποτελεί οικονομική δραστηριότητα με παγκόσμια απήχηση και ενδιαφέρον, ενώ ως κοινωνικό φαινόμενο έχει σημαντικές επιδράσεις στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή των διαφόρων χωρών ή περιφερειών. Η πολυδιάστατη φύση του τουρισμού και η αύξηση των τουριστικών «ροών» έχει ως αποτέλεσμα τη διαχρονική μετεξέλιξή του σε δυναμικό παραγωγικό κλάδο στη σύγχρονη οικονομία (Ζαχαράτος, 1999).

Αναφορικά με την κοινωνική του διάσταση, ο τουρισμός δεν περιορίζεται μόνο στους οικονομικά προνομιούχους, αλλά αποτελεί μια ευρέως διαδεδομένη εμπειρία. Σε πολλές αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, παρατηρείται μείωση του χρόνου εργασίας και αύξηση του ελεύθερου χρόνου (leisure) των λαών τους. Η επίτευξη βιώσιμης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης σε μεγαλύτερο αριθμό χωρών, θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού τους που θα «απαιτούν» μερίδιο στον ελεύθερο χρόνο και στις διακοπές.

Ο κλάδος του τουρισμού θα δεχτεί τις ευνοϊκές επιδράσεις της τάσης αυτής και των σύγχρονων εξελίξεων. Αυτό προϋποθέτει την ανάδειξη νέων μορφών τουριστικών προϊόντων, τα οποία θα χαρακτηρίζονται από φαντασία και επινοητικότητα, με δυνατότητα ανταπόκρισης στις νέες μορφές ζήτησης που θα προκύψουν, εστιάζοντας στην εξατομίκευση και την εξειδίκευση αντί της μαζικής προσφοράς και της τυποποίησης. Διαφορετικά, απαιτείται η ανάδειξη νέων μορφών αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, με διαρκή ανανέωση και διαφοροποίηση.

Οι παραπάνω μεταβολές, οδηγούν σε διαφοροποίηση των επιδράσεων του τουριστικού φαινομένου. Πλέον, οι επιδράσεις αυτές δεν είναι μονοδιάστατες, αλλά εξαπλώνονται πολυεπίπεδα και είναι αλληλοεξαρτώμενες με άλλα συστήματα ή περιβάλλοντα, όπως το οικονομικό, το κοινωνικό, το θεσμικό, το πολιτικό, το τεχνολογικό και το περιβαλλοντικό-οικολογικό (Lee and Chang, 2008, Tosun et al., 2009, Polyzos et al., 2013).

Η αύξηση του όγκου των τουριστικών ροών για πολλές περιοχές παγκοσμίως, αύξησε την επίδραση και τον αντίκτυπο του τουρισμού σε πολλούς οικονομικούς και κοινωνικούς τομείς, όπως είναι η απασχόληση, η αυτοδιοίκηση, η περιφερειακή ανάπτυξη, η εκπαίδευση, το περιβάλλον, η προστασία του καταναλωτή, οι νέες τεχνολογίες, οι μεταφορές, η δημόσια οικονομία, η φορολογική και δημοσιονομική πολιτική των κυβερνήσεων και ο πολιτισμός κ.λ.π. (Galani-Moutafi, 2004, Polyzos et al., 2013, Πρινιωτάκη και Καψής, 2008).

Οι βασικές επιδράσεις του τουρισμού στην κοινωνία και στην οικονομία, είναι αποτέλεσμα των σχέσεων και φαινομένων που απορρέουν από τη μετάβαση και την

παραμονή προσώπων σε έναν τόπο διαφορετικό του τόπου κύριας διαμονής και εργασίας. Με δεδομένο ότι, ο τουρισμός αποτελεί σημαντική οικονομική δραστηριότητα, εξακολουθεί να συνιστά διεθνώς αντικείμενο μελέτης, λόγω της καθοριστικής σημασίας του στη διαμόρφωση του οικονομικού συστήματος των χωρών στις οποίες ενεργοποιείται (Ζαχαράτος, 1999).

Για ορισμένους μάλιστα προορισμούς, η τουριστική δραστηριότητα έχει πια καθιερωθεί ως η «βαριά βιομηχανία» και ως ο πιο ταχέα αναπτυσσόμενος οικονομικός τομέας σε όρους εισαγωγής συναλλάγματος και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Ιδιαίτερα για τις χώρες με λιγότερο αναπτυγμένη βιομηχανική οικονομία, ο τουρισμός είναι η κυριότερη πηγή εισοδήματος. Η προωθητική συμβολή του τουρισμού για μια κοινωνία δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομία. Τα ταξίδια, η εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου, η επαφή με πολιτισμούς και παραδόσεις άλλων λαών έχουν σημαντικές κοινωνικές και πολιτιστικές προεκτάσεις, όπως η εξάλειψη των διαφορών και η σταδιακή εξασφάλιση της αρμονικής συμβίωσης των ανθρώπων στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Γενικότερα, η σημασία του τουρισμού έχει συζητηθεί εκτενώς στη διεθνή βιβλιογραφία και όλοι οι συγγραφείς καταλήγουν στη συμπερασματική διαπίστωση ότι, ο τουρισμός είναι «*μια κινητήριος μηχανή*» της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (Pantelescu, 2012).

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τομείς της ευρωπαϊκής οικονομίας, με ιδιαίτερη συμβολή στο ΑΕΠ των κρατών-μελών, στη δημιουργία απασχόλησης και στη επίτευξη των στόχων της διαδικασίας της Λισσαβόνας και του Κάρνιφ και στην πραγμάτωση αληθινής εσωτερικής αγοράς υπηρεσιών. Επίσης, ο τουρισμός συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της σύγκλισης των επιπέδων ανάπτυξης των χωρών – μελών, μέσω της δημιουργίας απασχόλησης υψηλού επιπέδου, της βελτίωσης της κοινωνικής ευημερίας και της ποιότητας ζωής, της υποβοήθησης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, καθώς και της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής (CEC, 2001).

Με δεδομένη τη μεγάλη σημασία του τουρισμού για την οικονομική ανάπτυξη, η εργασία αυτή επικεντρώνεται σε μια συνοπτική κριτική θεώρηση των οικονομικών επιρροών που ασκεί ο τουρισμός στην εθνική οικονομία μιας χώρας υποδοχής, με αντικείμενο μελέτης την περίπτωση της Ελλάδας. Στην επόμενη ενότητα περιγράφεται συνοπτικά η εξέλιξη του διεθνούς τουρισμού την τελευταία χρονική περίοδο και η γενικότερη συνεισφορά του στις οικονομίες των χωρών που επηρεάζει. Αναφέρονται, επίσης, οι κυριότεροι διεθνείς τουριστικοί προορισμοί και ταξινομούνται με διάφορα κριτήρια. Στην 3^η και 4^η ενότητα αναλύεται η συνεισφορά του τουρισμού στα βασικότερα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας και τέλος διατυπώνονται γενικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση που προηγήθηκε και περιγράφονται τα βασικότερα χαρακτηριστικά του σύγχρονου διεθνούς τουρισμού.

2. Η εξέλιξη του διεθνούς τουρισμού και η συνεισφορά του στην οικονομία

Ο τουρισμός εμφάνισε μεγάλη ανάπτυξη κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1950 και 1960 στις αναπτυσσόμενες χώρες εκείνης της περιόδου, οι οποίες ανήκαν κυρίως στη Β. Αμερική και τη Δυτ. Ευρώπη. Στις επόμενες δεκαετίες εμφανίστηκαν νέοι τουριστικοί προορισμοί σε χώρες της Ασίας, του Ειρηνικού, της Μέσης Ανατολής, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής, αποτέλεσμα κυρίως της οικονομικής ανάπτυξης πολλών χωρών σε όλον τον κόσμο και της βελτίωσης των μεταφορικών μέσων. Αξίζει να επισημανθεί ότι, παρά το γεγονός ότι οι διεθνείς τουριστικές ροές δέχονται βραχυπρόθεσμα αρνητική επίδραση από διεθνείς συγκυριακές μεταβολές στις επικρατούσες φυσικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, μακροπρόθεσμα δείχνουν «αντοχή» στις κρίσεις που διαταράσσουν την παγκόσμια οικονομία ή τις περιφερειακές πολιτικές ισορροπίες (Χατζηδάκης, 2015).

Ως χαρακτηριστικά αρνητικά συμβάντα που βραχυπρόθεσμα επηρέασαν το διεθνή τουρισμό τα τελευταία χρόνια μπορούν να αναφερθούν τα τρομοκρατικά χτυπήματα, οι πόλεμοι στις αραβικές χώρες (Ιράκ, Συρία, κ.λπ.), ο ιός SARS, το ασιατικό τσουνάμι, ή ύφεση της παγκόσμιας οικονομίας κ.λπ. Είναι αξιοσημείωτο ότι, οι δυσμενείς αυτές συγκυρίες δεν οδήγησαν σε μείωση του συνολικού όγκου του διεθνούς τουρισμού, αλλά μετέβαλλαν τον προσανατολισμό και τα χαρακτηριστικά των τουριστικών ροών.

Θα γίνει στη συνέχεια μια συνοπτική αναφορά στη συμβολή του τουρισμού στη διεθνή οικονομία, αναδεικνύοντας τη σημασία του ως οικονομική δραστηριότητα. Η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού αποτελεί περίπου το 6 έως 7% των θέσεων εργασίας παγκοσμίως, ενώ το ποσοστό αυτό αυξάνεται αν συνυπολογιστούν οι έμμεσες και πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στους άλλους τομείς της οικονομίας. Επίσης, ο τουρισμός αντιπροσωπεύει περίπου το 30% των εξαγωγών στους τομείς των υπηρεσιών και το 45% των συνολικών εξαγωγών των υπηρεσιών στις αναπτυσσόμενες χώρες (WTO, 2013). Συνεισφέροντας σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση της απασχόλησης, ο τουριστικός τομέας προσελκύει μεγάλες επενδύσεις σε υποδομές, που συνεισφέρουν στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων.

Τα τελευταία χρόνια η άμεση συμβολή του τουρισμού στο παγκόσμιο ΑΕΠ, του πιο κατανοητού μέτρου της συνολικής αξίας των αγαθών και υπηρεσιών που παράγουν οι οικονομίες, ανέρχεται περίπου στο 5%, δημιουργώντας 235 εκατομμύρια θέσεις εργασίας σε όλο τον κόσμο. Ως εξαγωγική δραστηριότητα συνεισφέρει σημαντικά στο ισοζύγιο πληρωμών των περισσότερων εθνών και υπερβαίνει βασικούς οικονομικούς κλάδους, όπως είναι οι εξαγωγές πετρελαίου, προϊόντων διατροφής ή αυτοκινήτων (WTO, 2013). Κατά τη διάρκεια των 60 ετών περίπου της μεταπολεμικής

τουριστικής δραστηριότητας, οι διεθνείς μετακινήσεις τουριστών αυξήθηκαν από 25 εκατομμύρια το 1950 σε 1035 εκατομμύρια το 2012, σε 1.087 εκ. το 2013 και 1.133 εκατομμύρια το έτος 2014 . Οι διεθνείς τουριστικές εισπράξεις αυξήθηκαν από 2 δισεκατομμύρια δολάρια το 1950 σε 1,030 δισεκατομμύρια δολάρια το 2012 (Pantelescu, 2012, WTO, 2013).

Πίνακας 1: Παγκόσμια κατάταξη τουριστικών προορισμών ως προς τις διεθνείς αφίξεις (σε εκ.)

	Κατάταξη	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Μέσος όρος	Επισκέπτες ανά κάτοικο
1	Γαλλία	79.2	76.8	77.1	81.6	82.0	83.6	83.8	80,58	1,24
2	ΗΠΑ	57.9	54.9	59.8	62.7	66.7	70.0	74.8	63,82	0,19
3	Ισπανία	57.2	52.2	52.7	56.2	57.5	60.7	65.0	57,35	1,23
4	Κίνα	53.0	50.9	55.7	57.6	57.7	55.7	55.6	55,17	0,03
5	Ιταλία	42.7	43.2	43.6	46.1	46.4	47.7	48.6	45,47	0,75
6	Τουρκία	25.0	25.5	27.0	34.7	35.7	37.8	39.8	32,21	0,4
7	Γερμανία	24.9	24.2	26.9	28.4	30.4	31.5	33.0	28,47	0,34
8	Η. Β.	30.1	28.2	28.3	29.3	29.3	31.1	32.6	29,84	0,45
9	Ρωσ. Ομ/νδία	21.6	19.4	20.3	22.7	25.7	28.4	29.8	23,98	0,16
10	Μεξικό	22.6	22.3	23.3	23.4	23.4	24.2	29.3	24,07	0,19
11	Χονγκ-Κονγκ	17.3	16.9	20.1	22.3	23.8	25.7	27.8	21,98	3,06
12	Μαλαισία	22.1	23.6	24.6	24.7	25.0	25.7	27.4	24,72	0,77
13	Αυστρία	21.9	21.4	22.0	23.0	24.2	24.8	25.3	23,22	2,65
14	Ταϊλάνδη	14.6	14.1	15.9	19.2	22.4	26.5	24.8	19,64	0,32
15	Ελλάδα	15.9	14.9	15.0	16.4	15.5	17.9	22.0	16,8	1,55
16	Σ. Αραβία	14.8	10.9	10.9	17.5	16.3	15.8	18.3	14,92	0,47
17	Καναδάς	17.1	15.7	16.1	16.0	16.3	16.1	16.5	16,25	0,44
18	Πολωνία	13.0	11.9	12.5	13.4	14.8	15.8	16.0	13,91	0,36

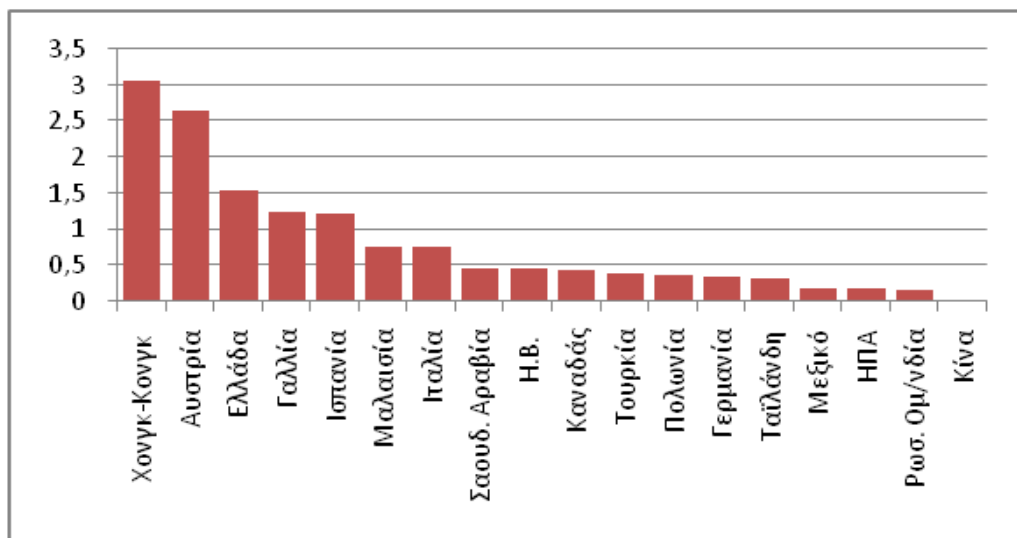
Πηγή: UNWTO-ETC (2010), Χατζηδάκης (2015), Ιδία επεξεργασία.

Αναφορικά με την τουριστική ελκυστικότητα κάθε χώρας, όπως αυτή προσδιορίζεται από τον αριθμό των επισκεπτών που δέχεται, μια παγκόσμια κατάταξη των χωρών της περιόδου 2008-2014 εμφανίζεται στον Πίνακα 1. Όπως παρατηρούμε από τον Πίνακα 1, η Γαλλία βρίσκεται στην κορυφή της κατάταξης και διατηρεί την κυριαρχία της ως πρώτη δύναμη ως προς τις αφίξεις διεθνούς τουρισμού τα τελευταία χρόνια. Ακολουθούν οι ΗΠΑ, η Ισπανία και η Κίνα.

Η **Ελλάδα** το έτος 2014 κατέλαβε την 15^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη χωρών με βάση τον αριθμό αφίξεων τουριστών, αφού δέχτηκε συνολικά 22 εκ. επισκέπτες. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι, οι ευρωπαϊκές χώρες διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο ως προορισμοί του διεθνούς τουρισμού. Οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης από 153 εκ. το 1980 ανήλθαν σε 457 εκ. το 2014, που αποτελούν ποσοστό περίπου 40% του παγκόσμιου συνόλου των τουριστικών αφίξεων. Σημαντική επίσης εμφανίζεται η συνεχής άνοδος της Τουρκίας, η οποία τα τελευταία

χρόνια έφθασε τα 39,8 εκ. αφίξεις, καταλαμβάνοντας πλέον την 6^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη.

Σχήμα 1: Παγκόσμια κατάταξη τουριστικών προορισμών με κριτήριο τους επισκέπτες ανά κάτοικο

Επειδή κατά την εκτίμησή μας, η ταξινόμηση των χωρών με κριτήριο τις ετήσιες τουριστικές αφίξεις δεν αποδίδει με «δίκαιο» τρόπο την τουριστική ελκυστικότητα κάθε χώρας, αφού αγνοεί το πληθυσμιακό της μέγεθος, στην τελευταία στήλη του Πίνακα 1 και στο διάγραμμα του Σχήματος 1 εμφανίζεται η παγκόσμια κατάταξη των χωρών με κριτήριο τους ανά κάτοικο επισκέπτες της περιόδου 2008 – 2014. Με βάση την ταξινόμηση αυτή, η πιο ελκυστική περιοχή είναι το Χόνγκ – Κόνγκ, ενώ η Ελλάδα καταλαμβάνει την 3^η θέση.

Εκτός από τον αριθμό των επισκεπτών ανά χώρα, ένα άλλα ιδιαίτερα σημαντικό μέτρο που δείχνει τη σημασία του τουρισμού, ως οικονομική δραστηριότητα, για την οικονομική ανάπτυξη, είναι οι συνολικές εισπράξεις. Στον Πίνακα 2 εμφανίζονται οι ετήσιες εισπράξεις σε δισεκατομμύρια δολάρια για τις κυριότερες τουριστικές χώρες στον κόσμο, τη χρονική περίοδο από το 2008 έως το 2014. Παρατηρούμε ότι, την εν λόγω περίοδο σημειώθηκε αύξηση των διεθνών **εισπράξεων** από τον τουρισμό ίση με 21%, ενώ ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης είναι περίπου 2,7%.

Πίνακας 2: Παγκόσμια κατάταξη τουριστικών προορισμών ως προς τις εισπράξεις (δισ δολάρια)

		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Μέσος όρος	Εισπράξεις ανά κάτοικο (χιλ. δολ.)
1	ΗΠΑ	110	94,2	137	115,6	161,6	172,9	177,2	115,27	0,35
2	Ισπανία	61,6	53,2	52,5	60	58,2	62,6	65,2	59,04	1,26
3	Γαλλία	56,6	49,5	46,9	54,8	53,7	56,6	57,4	53,64	0,82
4	Κίνα	40,8	39,7	45,8	48,5	50	51,7	56,9	47,62	0,03
5	Μακάο	16,8	18,1	27,8	38,5	43,9	51,8	50,8	35,38	52,81
6	Η. Β.	36	30,1	32,4	35,1	36,6	41	45,9	36,72	0,56
7	Ιταλία	45,7	40,2	38,8	43	41,2	43,9	45,5	42,61	0,7
8	Γερμανία	40	34,6	34,7	38,9	38,1	41,3	43,3	38,7	0,47
9	Ταϊλάνδη	18,2	16,1	20,1	27,2	33,9	41,8	38,4	27,95	0,46
10	Χονγκ-Κονγκ	15,3	16,4	22,2	28,5	33,1	38,9	38,4	27,54	3,83
11	Αυστραλία	24,8	25,4	29,8	31,3	31,9	31,3	31,9	29,48	1,22
12	Τουρκία	22	21,3	22,5	25,1	25,3	28	29,6	24,82	0,31
13	Μαλαισία	15,3	15,8	18,3	19,7	20,2	21,5	22,6	19,05	0,59
14	Αυστρία	21,6	19,4	18,6	19,9	18,9	20,2	20,6	19,88	2,27
15	Ινδία	11,8	11,1	14,2	17,7	18	18,4	19,7	15,84	0,01
16	Σιγκαπούρη	10,7	9,4	14,1	18,1	18,9	19,3	19,2	15,67	2,79
17	Ιαπωνία	10,8	10,3	13,2	11	14,6	15,1	18,9	13,41	0,1
18	Κορέα	9,8	9,8	10,3	12,5	13,4	14,6	18,1	12,64	0,24
19	Ελλάς	17,1	14,5	12,7	14,6	13,4	16,1	17,8	15,17	1,4
20	Καναδάς	15,7	13,7	15,7	16,8	17,4	17,7	17,4	16,34	0,44

Πηγή: UNWTO-ETC (2010), Χατζηδάκης (2015), ίδια επεξεργασία.

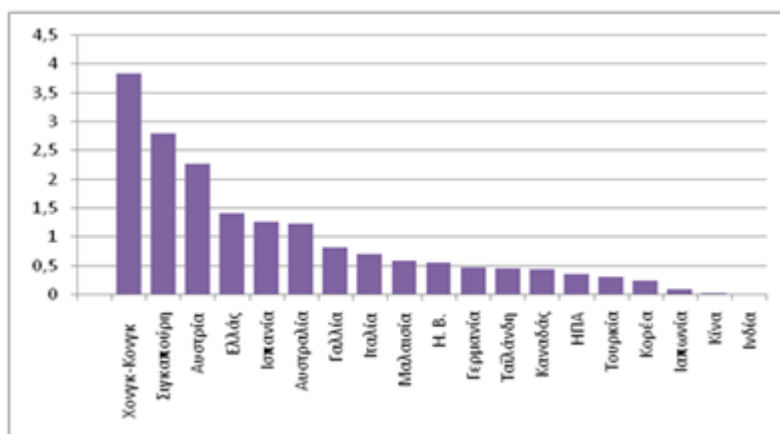
Στον Πίνακα 2, παρατηρούμε ότι, στη σειρά κατάταξης με βάση το μέσο όρο των συνολικών εισπράξεων της περιόδου προηγούνται οι ΗΠΑ με 115,27 δισ δολάρια, ακολουθούμενες από την Ισπανία με 59,04 δισ δολάρια και τη Γαλλία με 53,64 δισ δολάρια.

Ως προς την κατάταξη με βάση τις εισπράξεις (σε δολάρια), η Ελλάδα από τη 12η θέση που κατείχε το 2008, υποχώρησε μερικές θέσεις ακόμη το 2010 κατεβαίνοντας στην 21η θέση, εισπράττοντας μόλις 12,7 δισ δολάρια και στην συνέχεια παρουσίασε ανάκαμψη και το έτος 2014 διατήρησε την 19η θέση, φθάνοντας τα 17,8 δισ δολάρια.

Όπως και προηγουμένως, συνεκτιμούμε στην κατάταξη τον πληθυσμό κάθε χώρας και υπολογίζουμε τις ανά κάτοικο εισπράξεις κάθε χώρας. Στην τελευταία στήλη του Πίνακα 2 και στο διάγραμμα του Σχήματος 2 γίνεται η παγκόσμια κατάταξη των χωρών με κριτήριο τις ανά κάτοικο ετήσιες εισπράξεις της περιόδου 2008 – 2014. Με βάση την ταξινόμηση αυτή, η πιο ελκυστική περιοχή είναι το Μακάο (το οποίο παραλήφθηκε από το Σχήμα 2) και ακολουθούν το Χόνγκ – Κόνγκ και η Σιγκαπούρη, ενώ η Ελλάδα καταλαμβάνει την 5^η θέση.

Σχήμα 2: Παγκόσμια κατάταξη τουριστικών προορισμών με κριτήριο τις εισπράξεις ανά κάτοικο (χιλ. δολ. ανά κάτοικο)

Πίνακας 3: Παγκόσμια κατάταξη χωρών ως προς την τουριστική δαπάνη (σε δις. USD)

Χώρα προέλευσης	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Μέσος όρος
Κίνα	21.8	24.3	29.8	36.2	43.7	54.9	72.6	102.0	128.6	164.9	67,88
ΗΠΑ	69.0	72.1	76.3	79.7	74.1	75.5	78.2	100.3	104.1	110.8	84,01
Γερμανία	74.4	73.9	83.1	91.0	81.2	78.1	85.9	81.3	91.4	93.3	83,36
ΗΒ	59.6	63.1	71.4	68.5	50.1	50.0	51.0	51.5	52.7	56.9	57,48
Ρωσική Ομοσπ.	17.3	18.1	21.2	23.8	20.9	26.6	32.9	42.8	53.5	50.4	30,75
Γαλλία	31.8	32.6	38.2	41.4	38.4	38.5	44.1	40.0	43.0	48.7	39,67
Καναδάς	18.0	20.5	24.7	27.2	24.2	29.6	33.3	35.0	35.2	33.8	28,15
Ιταλία	22.4	23.1	27.3	30.8	27.9	27.1	28.7	26.4	27.0	28.8	26,95
Αυστραλία	11.3	11.7	14.2	18.4	17.6	22.2	26.7	28.1	28.6	26.3	20,51
Βραζιλία	4.7	5.8	8.2	11.0	10.9	16.4	21.3	22.2	25.0	25.6	15,11
Σαουδ. Αραβία	9.1	13.0	20.2	15.1	20.4	21.1	17.3	17.0	17.7	24.1	17,5
Σιγκαπούρη	10.1	11.1	13.1	15.2	15.0	18.7	21.5	23.6	24.2	23.9	17,64

Πηγή: UNWTO-ETC (2010), Χατζηδάκης (2015), Ιδία επεξεργασία.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον στοιχείο για το διεθνή τουρισμό, αποτελούν οι τουριστικές δαπάνες που πραγματοποιούν οι χώρες οι οποίες «παράγουν» τουριστικές ροές και συνεπώς αποτελούν οι πηγές παραγωγής τουριστικών δαπανών. Οι κυριότερες αυτών των χωρών, σε μια παγκόσμια κατάταξη για την περίοδο 2005 έως 2014 εμφανίζονται στον Πίνακα 1.3. Παρατηρούμε ότι η Κίνα, οι ΗΠΑ, η Γερμανία και το ΗΒ βρίσκονται στην κορυφή της κατάταξης και αθροιστικά παράγουν το μεγαλύτερο μέρος των τουριστικών δαπανών παγκοσμίως. Επίσης, από τον Πίνακα 3 προκύπτει ότι τη μεγαλύτερη αύξηση στις τουριστικές δαπάνες για την εν λόγω χρονική περίοδο παρουσίασαν η Κίνα, η Ρωσία και η Βραζιλία, οι οποίες απέδωσαν αθροιστικά πάνω από το ήμισυ της αύξησης των συνολικών παγκόσμιων **τουριστικών δαπανών**. Οι αυξήσεις αυτές είναι αποτέλεσμα της δυναμικής βελτίωσης των οικονομιών των χωρών

αυτών, η οποία έχει αντίκτυπο στην αύξηση του εισοδήματος και λογική συνέπεια στη ροπή για ταξίδια των διογκούμενων μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων.

3. Τουρισμός και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας

3.1 Η συμβολή αύξηση του εθνικού εισοδήματος

Μια μακροσκοπική θεώρηση της τουριστικής κίνησης προς την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, δείχνει ότι υπήρξε μια ανοδική πορεία την περίοδο των ολυμπιακών αγώνων, η οποία ανακόπηκε το έτος 2008. Η κατάσταση στην τουριστική κίνηση επιδεινώθηκε από την οικονομική κρίση και την αρνητική δημοσιότητα για την εικόνα της Ελλάδας διεθνώς. Οι ανταγωνιστικοί προς την Ελλάδα τουριστικοί προορισμοί επιδίωξαν την απόσπαση μεριδίων της τουριστικής αγοράς, γεγονός που δεν διευκόλυνε την ανάκαμψη του τουρισμού της Ελλάδας.

Η ανάκαμψη της τουριστικής κίνησης επήλθε το 2013. Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλλαν η σταθεροποίηση της διεθνούς οικονομίας και η σχετική άνθηση αναδυόμενων αγορών (Ρωσία, Κίνα, Βραζιλία, Τουρκία κλπ.). Ταυτόχρονα, η ύπαρξη εστιών αναταραχής και συρράξεων στις χώρες της Β. Αφρικής και στη Μέση Ανατολή, ευνόησαν την Ελλάδα με τη μεταστροφή τουριστικών ροών προς αυτή. Το έτος 2013 οι αφίξεις μη μονίμων κατοίκων στα σύνορα αυξήθηκαν κατά 15,5% ενώ 2014 σημειώθηκε εντυπωσιακή αύξηση των εισερχόμενων τουριστικών ροών (+23,5%), με περισσότερα από 22 εκ. αφίξεις στα σύνορα (Χατζηδάκης, 2015).

Μία από τις σημαντικότερες θετικές επιδράσεις του τουρισμού στην Ελλάδα, αλλά και στις άλλες χώρες που αποτελούν σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς, αποτελεί η συνεισφορά του στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος. Η επίδραση αυτή είναι το αποτέλεσμα των δαπανών κατανάλωσης που πραγματοποιούν οι τουρίστες σε κάθε χώρα υποδοχής (Ζαχαράτος, 1999, Πολύζος, 2011, Πολύζος, 2015).

Συνακόλουθα, παρατηρείται αύξηση των εισοδημάτων όσων εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στον τουριστικό κλάδο, καθόσον αυξάνεται η ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών σε διάφορους παραγωγικούς τομείς, όπως είναι οι μεταφορές, η στέγαση, η διατροφή, η ένδυση, η ψυχαγωγία, τα πολιτισμικά αγαθά κλπ. Η εν λόγω αύξηση είναι ανάλογη με το ύψος της τουριστικής ζήτησης και τη συνολική καταναλωτική δαπάνη των τουριστών, ένα μέγεθος που αποτυπώνεται αναλόγως στη μεταβολή του εθνικού εισοδήματος (Πολύζος, 2011, Πολύζος, 2015). Οι έρευνες έχουν δείξει ότι, τα έσοδα από τον τουρισμό διανέμονται σε ένα ευρύ φάσμα του πληθυσμού της Ελλάδας ως χώρας υποδοχής, ενισχύοντας περισσότερο το εισόδημα των κατοίκων των λιγότερων

αναπτυγμένων περιοχών, οι οποίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό κατά τους καλοκαιρινούς μήνες (Πρινιωτάκη και Καψής, 2008, Πολύζος, 2015),

Σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (ΤΤΕ, 2014), τα έσοδα από τον τουρισμό κατέχουν κυρίαρχη θέση στο σύνολο των συναλλαγματικών εσόδων της χώρας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι για την περίοδο 2000-2013 τα έσοδα της χώρας από τουριστικό συνάλλαγμα έφθασαν περίπου τα 150 δις €. με ετήσιο μέσο όρο 10,63 δις €, όταν την ίδια χρονική περίοδο τα συνολικά έσοδα της χώρας από εξαγωγές ανέρχονται σε 221 δις €, με ετήσιο μέσο όρο 15,83 δις €. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι τα έσοδα από το τουριστικό συνάλλαγμα αποτελούν ένα πολύ μεγάλο μέρος των συνολικών συναλλαγματικών εσόδων της χώρας.

Μία εκ των ενδείξεων της θετικής επίδρασης της τουριστικής οικονομίας στο εθνικό εισόδημα αποτελεί το ύψος της συμβολής της στο ΑΕΠ της χώρας, το οποίο κατά τον ΣΕΤΕ (2012) ανερχόταν ενδεικτικά σε 16,5% για το έτος 2011. Αντιστοίχως, ο IOBE (2012) εκτιμά ότι η συνολική επίδραση του τουρισμού για το έτος 2012 ανέρχεται σε 34,4 περίπου δις €, συνεισφέροντας το 15,1% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας, γεγονός το οποίο καταδεικνύει ότι ο τουρισμός αποτελεί τη «βαριά βιομηχανία» της χώρας, έναν από τους βασικούς πυλώνες της οικονομικής της ανάπτυξης.

3.2. Ενίσχυση της απασχόλησης - Δημιουργία θέσεων εργασίας.

Ο τουρισμός δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης στον πληθυσμό της χώρας υποδοχής τόσο στους άμεσα συνδεδεμένους με τον τουριστικό κλάδο (άμεση απασχόληση) όσο και στους έμμεσα συνδεδεμένους (έμμεση απασχόληση), αυτούς δηλαδή που προσφέρουν στον κλάδο καταναλωτικά προϊόντα και υπηρεσίες (Πολύζος, 2011).

Στην Ελλάδα, η συνολική, άμεση και έμμεση, απασχόληση οφειλόμενη στον τουρισμό έφθασε το έτος 2006 τις 867.000 θέσεις εργασίας, που αποτελούν περίπου το 20% της συνολικής εγχώριας απασχόλησης (Πρινιωτάκη και Καψής, 2008, Καλαντζή και Τσιώτας 2010, Eeckels et al., 2012). Αναλυτικότερα, τα στοιχεία της απασχόλησης (άμεσης και συνολικής) στην Ελλάδα για την περίοδο 2000-2012 παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4: Διαχρονική μεταβολή της άμεσης και συνολικής (άμεσης + έμμεσης) ποσοστιαίας συνεισφοράς της απασχόλησης στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2012

Έτος	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Άμεση συνεισφορά του τουρισμού στην απασχόληση</i>													
%	8,5	8,3	8,1	7,6	7,5	8,2	8,3	8,1	7,9	7,3	7,8	8	8,1
<i>Συνολική (άμεση και έμμεση) συνεισφορά του τουρισμού στην απασχόληση</i>													
%	19,2	19,4	19	18,1	18,2	19,5	19,8	19,4	18,7	17,7	17,8	17,4	17

(Πηγή: WTTC, 2014)

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 4, ο τουρισμός στην Ελλάδα συμβάλει σημαντικά στη δημιουργία θέσεων εργασίας, κατέχοντας ποσοστό συμμετοχής 7.3-8.5% στην άμεση απασχόληση, ποσοστό 9.7-11.3% στην έμμεση απασχόληση και ποσοστό 17-19.8% στη συνολική απασχόληση. Αξιοσημείωτο είναι ότι, η καταγεγραμμένη μείωση της συνολικής απασχόλησης στον τουρισμό, από το έτος 2009 μέχρι το 2012, δεν έχει υπερβεί τις δύο ποσοστιαίες μονάδες (2%), καταδεικνύοντας την ανθεκτικότητα του τουρισμού ως οικονομική δραστηριότητα της χώρας, σε σχέση με τη γενικότερη οικονομική κρίση που την πλήττει.

Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ταξιδιού και Τουρισμού (WTTC, 2014), η συμμετοχή του τουρισμού στην κάλυψη θέσεων απασχόλησης για την Ελλάδα εκτιμάται ότι θα παρουσιάσει αυξητική τάση, αγγίζοντας το έτος 2024 ποσοστό 21.4% της συνολικής απασχόλησης, που αντιστοιχεί περίπου σε 936.000 θέσεις εργασίας. Η παραπάνω εκτίμηση φαίνεται πως ξεπερνά το ανώτερο σημείο που εμφάνισε η χώρα το έτος 2006, όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 4, με ποσοστό 19.8%. Οι τιμές αυτές στην απασχόληση επαληθεύουν την παρατήρηση που προαναφέρθηκε για την ανθεκτικότητα και τη δυναμική του τουρισμού ως οικονομική δραστηριότητα.

3.3 Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη

Ο Τουρισμός είναι στενά συνδεδεμένος με την Περιφερειακή Ανάπτυξη, καθώς η αξιοποίηση των τουριστικών πόρων κάθε περιοχής παρέχει τη δυνατότητα για αύξηση των τουριστικών ροών προς την περιοχή και τη συνακόλουθη τουριστική της πρόοδο (Polyzos and Arabatzis, 2006, Polyzos and Sdrolias, 2006, Polyzos et al, 2007, Πολύζος, 2011, Polyzos and Niavis, 2013). Έχει παρατηρηθεί ότι η ανάπτυξη του τουρισμού ευνοείται σε κοινωνίες υποδοχής που βρίσκονται σε μεταβατικό στάδιο εξέλιξης, στις οποίες δηλαδή οι υπόλοιπες συνιστώσες της οικονομίας τείνουν να γεράσουν (Πρινωτάκη και Καψής, 2008).

Ιδιαίτερα για την περίπτωση της Ελλάδας, η ένταση της τουριστικής δραστηριότητας φαίνεται πως συμβαδίζει με τη γεωγραφική κατανομή των πολιτιστικών της πόρων, αλλά και των φυσικών της στοιχείων σε ολόκληρο τον εθνικό χώρο. Η εν λόγω δομή καθιστά τον τουρισμό ως μια κατεξοχήν οικονομική δραστηριότητα που σχετίζεται άμεσα με την περιφερειακή ανάπτυξη (Πολύζος, 2002).

Άλλωστε, η εγκατάσταση τουριστικών υποδομών, η ανέγερση τουριστικών μονάδων, εγκαταστάσεων φιλοξενίας, εστίασης και άλλων παραπληρωματικών δραστηριοτήτων (αθλητικών, πολιτιστικών κλπ), η δημιουργία σταθμών και η αναβάθμιση των δικτύων μεταφορών προς εξυπηρέτηση του συνόλου των δραστηριοτήτων του τουρισμού, συμβάλλουν σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της δημιουργίας σύνθετων τουριστικών μονάδων

στην περιοχή της Μεσσηνίας στη δυτική Πελοπόννησο, η οποία συνεισέφερε στην τουριστική αναβάθμιση μιας αναπτυσσόμενης περιφέρειας (Καλαντζή και Τσιώτας, 2010).

Στο άρθρο των Polyzos et al. (2013) οι συγγραφείς διαπίστωσαν ότι, οι περιοχές στην Ελλάδα που αγγίζουν τα όρια του κορεσμού στην τουριστική τους ανάπτυξη έχουν γεωγραφική συνάφεια, γεγονός το οποίο έρχεται σε συμφωνία με την προαναφερόμενη παρατήρηση των Πρινωτάκη και Καψή (2008), σχετικά με τις τουριστικές δυναμικές των κοινωνιών που διέρχονται μεταβατικό στάδιο εξέλιξης. Ειδικότερα, διαπίστωσαν ότι οι περιφέρειες του Αιγαίου διακρίνονται από υψηλότερο συντελεστή κορεσμού σε σχέση με τις αντίστοιχες του Ιονίου, αλλά και το μη αναμενόμενο αποτέλεσμα ότι οι μητροπολιτικές περιοχές της Αττικής και της Θεσσαλονίκης δεν έχουν φτάσει ακόμη σε σημείο κορεσμού.

Από τα παραπάνω, καθίσταται προφανές ότι ο τουρισμός στην Ελλάδα διακρίνεται από μία δεδομένη γεωγραφία, γεγονός που απαιτεί ενέργειες για την ισόρροπη ανάπτυξή του στη χώρα ως αντικείμενο Περιφερειακής Ανάπτυξης.

3.4. Εισαγωγή τουριστικού συναλλάγματος.

Σύμφωνα με ένα βασικό ορισμό, ως τουριστικό συνάλλαγμα ορίζεται η αρχική χρηματική δαπάνη που εισρέει από τους τουρίστες σε μια χώρα υποδοχής (Ζαχαράτος, 1999). Ο διεθνής τουρισμός, αποτελώντας μία οικονομική δραστηριότητα που περιλαμβάνει τη μετακίνηση πληθυσμών από μια χώρα σε μια άλλη και την κατανάλωση προϊόντων και υπηρεσιών στη χώρα υποδοχής, είναι προφανές ότι συμβάλλει στην εισαγωγή συναλλάγματος στη χώρα υποδοχής (Lee and Chang, 2007). Το γεγονός αυτό αποτελεί μία σημαντική διαδικασία για την οικονομία της χώρας υποδοχής, με ιδιαίτερη σημασία στις περιπτώσεις των αναπτυσσόμενων χωρών, καθόσον αφορά την εισροή πραγματικών και όχι ονομαστικών (λογιστικών) χρηματικών μεγεθών στην εγχώριο αγορά, τα οποία καθίστανται άμεσα αξιοποιήσιμα (Πρινωτάκη και Καψής, 2008, Tosun et al., 2009).

Το παραπάνω γεγονός αναδεικνύεται ως ζήτημα εξέχουσας σημασίας για την περίπτωση της Ελλάδας, η οποία από το 2009 διανύει ένα αντισυμβατικό πρότυπο οικονομικής κρίσης, αναζητώντας διεξόδους μέσα από τους υγιείς παραγωγικούς μηχανισμούς της, όπως ο τουρισμός. Στον Πίνακα 5 εμφανίζεται η διαχρονική μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος (σε εκατ. €) στην Ελλάδα, την περίοδο 2000-2012, όπου αποτυπώνεται η μείωση του εισαγόμενου τουριστικού συναλλάγματος στη χώρα από το έτος το 2009, όταν η χώρα εισήλθε στην περίοδο της οικονομικής κρίσης.

Πίνακας 5: Διαχρονική μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2012 (εκατ. €).

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
10061,2	10579,9	10248,7	10347,8	10729,5	11356,7	11319,2	11635,9	10400,3	9611,3	10504,7	10442,5

(Πηγή: ΤτΕ, 2014).

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 5, οι τιμές του τουριστικού συναλλάγματος στα έτη 2009 και 2010 αντανakλούν την αρνητική επίδραση της εθνικής οικονομικής κρίσης στον τουριστικό τομέα, κατάσταση η οποία φαίνεται να εμφανίζει τάση ανάκαμψης τα επόμενα έτη 2011 και 2012. Η αρνητική επίδραση που είχε στον τουρισμό η οικονομική κρίση της χώρας, προκάλεσε οπισθοδρόμηση του ρυθμού τουριστικής ανάπτυξης σχεδόν επτά έτη, αλλά ταυτόχρονα καταδεικνύει και τον ισχυρό ομοιοστατικό μηχανισμό του τουρισμού, ο οποίος φαίνεται πως περιόρισε την πτωτική πορεία της ισχυρής οικονομικής κρίσης για δύο μόλις έτη, επανερχόμενος σε τροχιά ανάκαμψης.

3.5. Μείωση του ελλείμματος του Ισοζυγίου Πληρωμών

Μία από τις σημαντικότερες επιδράσεις του διεθνούς τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας υποδοχής αποτελεί η συνεισφορά του στο ισοζύγιο πληρωμών, γεγονός που καθίσταται ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων χωρών (Ζαχαράτος, 1999). Ως ισοζύγιο πληρωμών ορίζεται ο διεθνής ειδικός λογαριασμός, στον οποίο καταγράφονται το μέγεθος και η εξέλιξη των οικονομικών συναλλαγών που πραγματοποιεί μια χώρα, σε σχέση με τις υπόλοιπες παγκοσμίως. Στο λογαριασμό αυτό καταγράφονται οι διμερείς αλληλεπιδράσεις (εισροή και εκροή) κεφαλαίων μεταξύ των χωρών, σε συνάλλαγμα, για ένα δεδομένο χρονικό διάστημα (Ζαχαράτος, 1999, Πρινιωτάκη και Καψής, 2008, Πολύζος, 2011).

Το διατηρούμενο έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας καλύπτεται διαχρονικά από το ισοζύγιο αδήλων συναλλαγών, στο οποίο ο τουρισμός καταγράφεται ως σημαντική οικονομική δραστηριότητα (Πρινιωτάκη και Καψής, 2008). Η διαπίστωση αυτή εξετάζεται λεπτομερέστερα στις επόμενες υποενότητες με χρήση στατιστικών στοιχείων του ισοζυγίου πληρωμών της Ελλάδας.

3.6. Συμβολή του τουριστικού συναλλάγματος στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά το χρονικό διάστημα 2000 -2012

Με τον όρο τουριστικό συνάλλαγμα χαρακτηρίζεται γενικά η αρχική δαπάνη που εισρέει από τους τουρίστες σε μια χώρα υποδοχής (Ζαχαράτος, 1999) και αποτελεί καθοριστικό δείκτη για τη συμβολή του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Στον

Πίνακα 6 παρουσιάζονται στοιχεία για τη διαχρονική μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος και του ΑΕΠ της Ελλάδας κατά τα έτη 2000-2012.

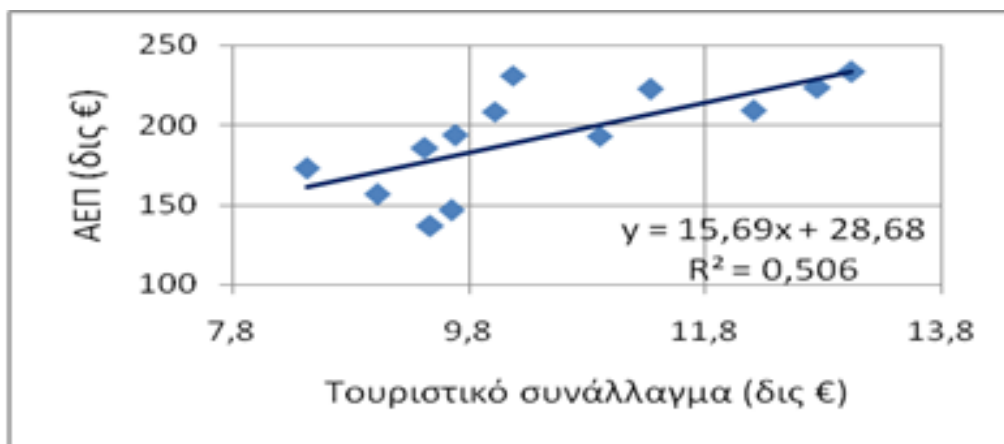
Πίνακας 6: Διαχρονική μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2012

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) (δισ €)												
136300	146400	156600	172400	185300	193000	208600	223200	233200	231100	222200	208500	193300
B. Ταξιδιωτικό - Τουριστικό Συναλλάγμα (δισ €)												
10061,2	10579,9	10284,7	9495,3	10347,8	10729,5	11356,7	11319,2	11635,9	10400,3	9611,3	10504,7	10442,5
Γ. Συμμετοχή σε ΑΕΠ %												
7,38	7,23	6,57	5,51	5,58	5,56	5,44	5,07	4,99	4,50	4,33	5,04	5,40

Πηγές: WTTC (2014), ΤΤΕ (2014)

Σύμφωνα με τον Πίνακα 6, η συμμετοχή του τουριστικού συναλλάγματος την περίοδο 2000-2012 στο ΑΕΠ της χώρας κυμαίνεται από 4.33 έως 7.38%. Για περαιτέρω αξιολόγηση των στοιχείων του Πίνακα 6 κατασκευάζονται τα διαγράμματα των Σχημάτων 3 και 4.

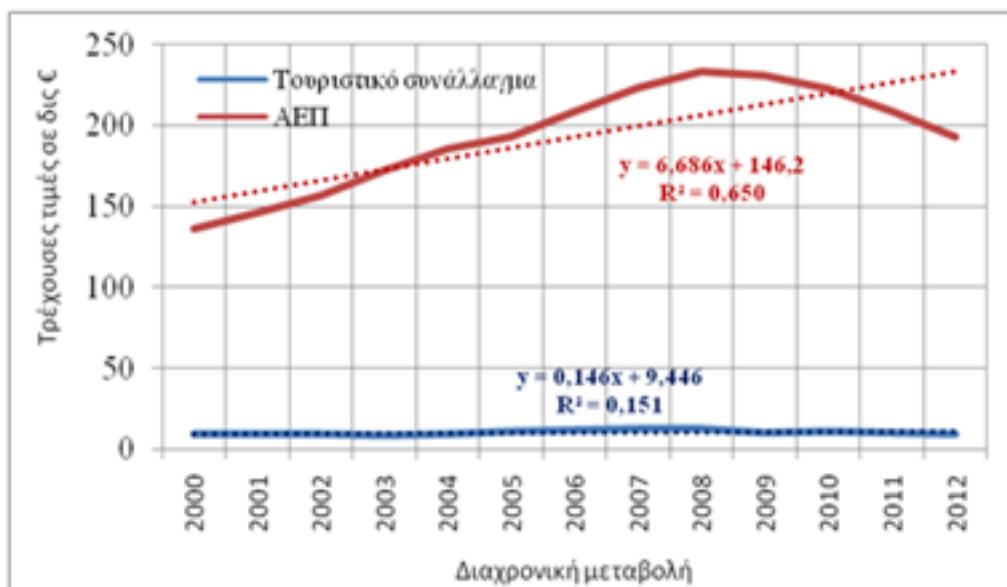
Σχήμα 3: Μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος σε σχέση με το ΑΕΠ

Το Σχήμα 3 απεικονίζει τη σχέση του τουριστικού συναλλάγματος ως προς το ΑΕΠ της χώρας. Όπως προκύπτει, η σχέση αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί με 50.6% ακρίβεια ως γραμμική, υποδεικνύοντας ότι τα δύο χαρακτηριστικά εμφανίζουν θετική συσχέτιση,

γεγονός το οποίο σημαίνει ότι, η κάθε τυχόν αύξηση του τουριστικού συναλλάγματος επιδρά θετικά και αυξητικά στο ΑΕΠ της χώρας. Περαιτέρω, το Σχήμα 4 δείχνει σε απόλυτα μεγέθη τη σχέση τουριστικού συναλλάγματος και ΑΕΠ. Όπως προκύπτει, η διαχρονική εξέλιξη του τουριστικού συναλλάγματος εμφανίζεται σταθερότερη σε σχέση με αυτή του ΑΕΠ, ενισχύοντας τη διαπίστωση ότι ο τουρισμός αποτελεί θεμελιώδη συνιστώσα της εθνικής οικονομίας και εγγυήτρια της οικονομικής ανάπτυξης.

Σχήμα 4: Διαχρονική μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος και του ΑΕΠ στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης

Επίσης, το Σχήμα 4 καταδεικνύει ότι η παρατηρούμενη ραγδαία αύξηση στο ΑΕΠ της Ελλάδας από το 2000 μέχρι το 2008, οφείλεται σε κατά βάση ασυσχέτιστες με τον τουρισμό παραγωγικές συνιστώσες, οι οποίες αποδείχθηκαν ασταθείς. Για παράδειγμα, η πραγματοποίηση των Ολυμπιακών αγώνων στην Αθήνα το έτος 2004 δεν συνέβαλε στην αύξηση της τουριστικής κίνησης, όπως αναμενόταν, καθώς οι εισπράξεις από τουριστικές υπηρεσίες εκείνη την χρονιά ήταν ελαφρώς αυξημένες, ωστόσο οι αφίξεις των αλλοδαπών τουριστών παρουσίασαν μείωση, όπως και ο εσωτερικός τουρισμός (ΤτΕ, 2005). Η όποια τόνωση της εγχώριας ζήτησης κατά τα προηγούμενα έτη σχετίζεται κυρίως με τα επενδυτικά προγράμματα που συνδέονταν με την προετοιμασία των αγώνων (ΤτΕ, 2005).

4. Ταξιδιωτικό συνάλλαγμα και άδηλοι πόροι

4.1. Οι άδηλοι πόροι και το ισοζύγιο άδηλων πόρων

Στο Ισοζύγιο Αδήλων Πόρων καταγράφονται οι εισπράξεις και οι πληρωμές που προέρχονται από πηγές που δεν είναι τόσο εμφανείς, όσο αυτές του Εμπορικού Ισοζυγίου (εξαγωγές- εισαγωγές αγαθών). Ως άδηλοι πόροι θεωρούνται τα έσοδα-έξοδα από υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός και οι μεταφορές, οι εισπράξεις και οι πληρωμές τόκων, μερισμάτων, μισθών και συντάξεων, καθώς και οι εισερχόμενες και εξερχόμενες μεταβιβάσεις, όπως οι μεταβιβάσεις από την ΕΕ και τα μεταναστευτικά εμβάσματα. Σύμφωνα με την νέα μέθοδο καταγραφής των συναλλαγών στο Ισοζύγιο Πληρωμών, η οποία εφαρμόζεται από το 1999 με υπόδειξη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, το ισοζύγιο Αδήλων Πόρων έχει αντικατασταθεί από τρεις επί μέρους λογαριασμούς, το Ισοζύγιο Υπηρεσιών, το Ισοζύγιο Εισοδημάτων και το Ισοζύγιο (Τρεχουσών και Κεφαλαιακών) Μεταβιβάσεων (Κωστελέτου, 2006).

Πίνακας 7: Διαχρονική μεταβολή του ισοζυγίου των άδηλων πόρων στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2012

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Γ. Σύνολο Αδήλων Πόρων												
32.143	33.121	30.559	31.828	38.527,4	39.728	42.051	47.177	51.159	38.975	39.497	39.299	39.048
Γ1. Εισπράξεις Ισοζυγίου Υπηρεσιών												
20.977	22.075	21.131	21.430	26.742	27.253	28.364	31.337	34.066	26.983	28.477	28.609	27.526
Συνεισφορά του Ισοζυγίου Υπηρεσιών στο Ισοζύγιο Αδήλων Πόρων %												
65,26	66,65	69,15	67,33	69,41	68,60	67,45	66,42	66,59	69,23	72,10	72,80	70,49
Γ2. Εισπράξεις Ισοζυγίου Εισοδημάτων												
3.039	2.100	1.626	2.580	2.810	3.273	3.528	4.558	5.573	4.282	4.009	3.322	3.832
Συνεισφορά του Ισοζυγίου Εισοδημάτων στο Ισοζύγιο Αδήλων Πόρων %												
9,45	6,34	5,32	8,11	7,30	8,24	8,39	9,66	10,89	10,99	10,15	8,45	9,81
Γ3. Εισπράξεις Ισοζυγίου Τρεχουσών Μεταβιβάσεων												
5736,8	6342,5	5978,1	6424,9	6356	6876,4	6847,4	6608,1	6882,7	5380,7	4654,3	4435	5125,6
Συνεισφορά του Ισοζυγίου Τρεχουσών Μεταβιβάσεων στο Ισοζύγιο Αδήλων Πόρων %												
17,85	19,15	19,56	20,19	16,50	17,31	16,28	14,01	13,45	13,81	11,78	11,29	13,13
Γ4. Εισπράξεις Ισοζυγίου Κεφαλαιακών Μεταβιβάσεων												
2.390	2.603	1.823	1.392	2.618	2.324	3.310	4.673	4.637	2.328	2.356	2.932	2.564
Συνεισφορά του Ισοζυγίου Κεφαλαιακών Μεταβιβάσεων στο Ισοζύγιο Αδήλων Πόρων %												
7,44	7,86	5,97	4,38	6,80	5,85	7,87	9,91	9,07	5,97	5,97	7,46	6,57

Πηγή: ΤτΕ (2014), ίδια επεξεργασία)

Η διαχρονική εξέλιξη του ισοζυγίου άδηλων πόρων στην Ελλάδα για την περίοδο 2000-2012 παρουσιάζεται στον Πίνακα 7. Από τα στοιχεία του Πίνακα προκύπτει ότι, το ισοζύγιο των άδηλων πόρων είναι σταθερά θετικό και με σημαντικές αυξητικές τάσεις

μέχρι το έτος 2008. Το 2009, επόμενο έτος από την είσοδο της Ελλάδας σε οικονομική ύφεση, παρατηρείται μία βίαιη πτώση του, η οποία ωστόσο ανακόπτεται και συγκρατείται στα ίδια επίπεδα τα επόμενα έτη. Αξίζει να τονισθεί ότι, το ισοζύγιο υπηρεσιών διατηρείται σε ικανοποιητικά επίπεδα, σημειώνοντας βέβαια και αυτό μία μικρή πτώση. Ωστόσο, η πτωτική του πορεία δεν είναι τόσο μεγάλη, προφανώς λόγω της σταθερότητας που επέδειξε, όπως φαίνεται παρακάτω, η βασική συνιστώσα αυτού, δηλαδή το τουριστικό συναλλάγμα (βλ. Πίνακα 8).

4.2. Η σπουδαιότητα του ταξιδιωτικού συναλλάγματος σε σχέση με τους άλλους άδηλους πόρους

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 7, το ισοζύγιο υπηρεσιών κατέχει τη «μερίδα του λέοντος» στο ισοζύγιο των άδηλων πόρων, με ποσοστό συνεισφοράς να κυμαίνεται στο 65-73%. Όπως προαναφέρθηκε, μία από τις συνιστώσες του ισοζυγίου υπηρεσιών αποτελεί το ταξιδιωτικό ή τουριστικό συναλλάγμα (Ζαχαράτος, 1999, Κωστελέτου, 2006).

Πίνακας 8: Διαχρονική μεταβολή του ταξιδιωτικού συναλλάγματος σε σύγκριση με τη μεταβολή των άδηλων πόρων την περίοδο 2000-2012

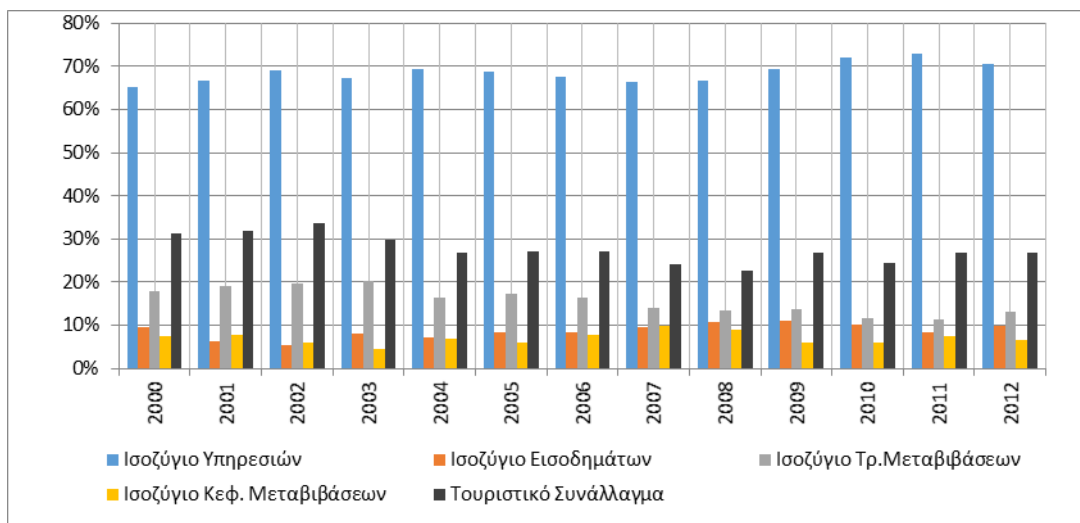
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Γ1.1. Ταξιδιωτικό - Τουριστικό Συναλλάγμα												
10.061	10.579	10.284	9.495	10.347	10.729	11.356	11.319	11.635	10.400	9.611	10.504	10.442
Γ. Σύνολο Άδηλων Πόρων												
32.143	33.121	30.559	31.828	38.527	39.728	42.051	47.177	51.159	38.975	39.497	39.299	39.048
Συνεισφορά του Τουριστικού Συναλλάγματος στο Ισοζύγιο Άδηλων Πόρων %												
31,3	31,9	33,6	29,8	26,8	27,0	27,0	23,9	22,7	26,6	24,3	26,7	26,7
Γ1. Εισπράξεις Ισοζυγίου Υπηρεσιών												
20.977	22.075	21.131	21.430	26.742	27.253	28.364	31.337	34.066	26.983	28.477	28.609	27.526
Συνεισφορά του Τουριστικού Συναλλάγματος στο Ισοζύγιο Υπηρεσιών %												
47,9	47,9	48,6	44,3	38,6	39,3	40,0	36,1	34,1	38,5	33,7	36,7	37,9
Γ2. Εισπράξεις Ισοζυγίου Εισοδημάτων												
3.039,1	2.100,3	1.626,5	2.580,8	2.810,6	3.273,5	3.528,9	4.558,5	5.573,2	4.282,9	4.009,3	3.322,1	3.832,2
Σχέση του Τουριστικού Συναλλάγματος ως προς το Ισοζύγιο Εισοδημάτων %												
331,0	503,7	632,3	367,9	368,1	327,7	321,8	248,3	208,7	242,8	239,7	316,2	272,4
Γ3. Εισπράξεις Ισοζυγίου Τρεχουσών Μεταβιβάσεων												
5736,8	6342,5	5978,1	6424,9	6356	6876,4	6847,4	6608,1	6882,7	5380,7	4654,3	4435	5125,6
Σχέση του Τουριστικού Συναλλάγματος ως προς το Ισοζύγιο Εισοδημάτων %												
175,3	166,8	172,0	147,7	162,8	156,0	165,8	171,2	169,0	193,2	206,5	236,8	203,7
Γ4. Εισπράξεις Ισοζυγίου Κεφαλαιακών Μεταβιβάσεων												
2.390	2.603	1.823	1.392	2.618	2.324	3.310	4.673	4.637	2.328	2.356	2.932	2.564
Σχέση του Τουριστικού Συναλλάγματος ως προς το Ισοζύγιο Εισοδημάτων %												
420,9	406,4	564,1	681,8	395,2	461,5	343,0	242,1	250,8	446,7	407,9	358,1	407,1

Πηγή: ΤτΕ (2014), Ίδια επεξεργασία

Οι τιμές του ταξιδιωτικού συναλλάγματος σε σχέση με τις αντίστοιχες του ισοζυγίου άδηλων πόρων, αλλά και σε σχέση με τους επιμέρους άδηλους πόρους παρουσιάζεται στον Πίνακα 8. Περαιτέρω, η σπουδαιότητα του ταξιδιωτικού συναλλάγματος σε σχέση με τους λοιπούς άδηλους πόρους του Πίνακα 8 απεικονίζεται στο διάγραμμα του Σχήματος 5.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 8 προκύπτει ότι, το τουριστικό συνάλλαγμα (Γ.1.1) αποτέλεσε το 34-48% του ισοζυγίου υπηρεσιών κατά την περίοδο 2000-2012 και το 22,74%-33,66% του ισοζυγίου όλων των άδηλων πόρων και είναι σαφώς μεγαλύτερο από τις εισπράξεις των ισοζυγίων των λοιπών άδηλων πόρων (Γ2, Γ3, Γ4), όπως παρουσιάζεται και στο Σχήμα 5. Επίσης φαίνεται, ότι το τουριστικό συνάλλαγμα διατήρησε διαχρονικά, παρά την οικονομική κρίση από το έτος 2009 και εντεύθεν, μία σταθερή θετική τιμή, χωρίς εξαιρετικά σημαντικές διακυμάνσεις. Η παρατήρηση αυτή αναδεικνύει τη σημασία του εισερχόμενου τουρισμού ως αναπτυξιακή συνιστώσα στην εθνική οικονομία της Ελλάδας.

Σχήμα 5: Διαχρονική μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος σε σχέση με τις συνιστώσες των άδηλων πόρων και το σύνολό τους

4.3. Η συμβολή του ταξιδιωτικού συναλλάγματος στην κάλυψη των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου

Από την παραπάνω ανάλυση καθίσταται προφανής η συμβολή του ταξιδιωτικού συναλλάγματος στην εθνική οικονομία της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται η συμβολή του στην κάλυψη του ελλειμματικού ισοζυγίου πληρωμών. Σύμφωνα με την

Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ, 2014), το εμπορικό ισοζύγιο υπολογίζεται ως η διαφορά των εξαγωγών μείον τις εισαγωγές τις χώρας, σύμφωνα με τη σχέση (1):

$$\text{εμπορικό ισοζύγιο (B)} = \text{εισπράξεις εξαγωγών (B.1)} - \text{δαπάνες εισαγωγών (B.2)} \quad (1)$$

Πίνακας 9: Διαχρονική μεταβολή του ταξιδιωτικού συναλλάγματος σε σύγκριση με το εμπορικό ισοζύγιο και τις συνιστώσες του την περίοδο 2000-2012

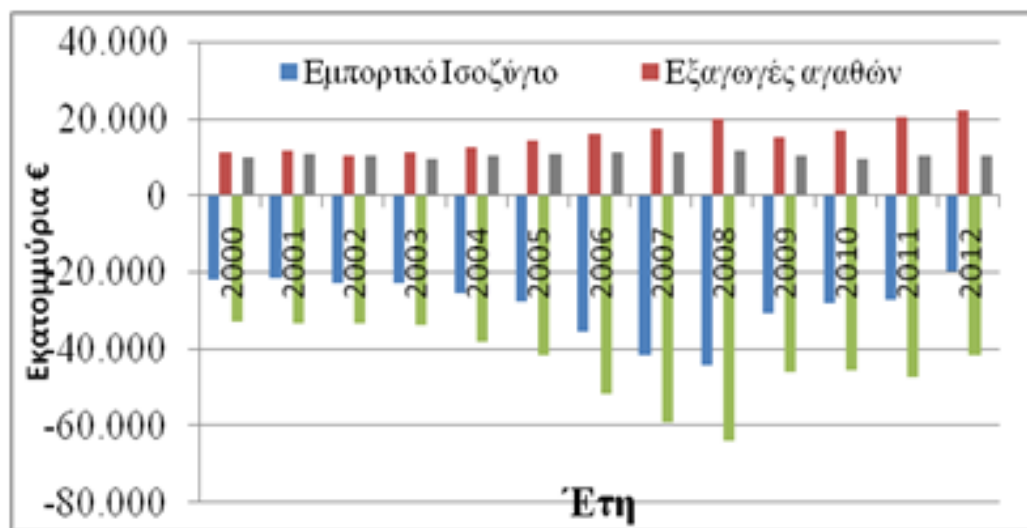
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
B. Εμπορικό Ισοζύγιο												
-21.927	-21.610	-22.708	-22.643	-25.435	-27.558	-35.286	-41.499	-44.048	-30.767	-28.279	-27.229	-19.619
B1. Εξαγωγές αγαθών												
11.098	11.545	10.433	11.113	12.653	14.200	16.154	17.445	19.812	15.318	17.081	20.230	22.020
B2. Εισαγωγές αγαθών												
-33.026	-33.156	-33.142	-33.757	-38.089	-41.759	-51.440	-58.944	-63.861	-46.085	-45.361	-47.459	-41.639
Γ1.1. Ταξιδιωτικό - Τουριστικό Συναλλάγμα												
10.061	10.579	10.284	9.495	10.347	10.729	11.356	11.319	11.635	10.400	9.611	10.504	10.442
Σχέση του Τουριστικού Συναλλάγματος ως προς το Εμπορικό Ισοζύγιο %												
-45,88	-48,96	-45,29	-41,93	-40,68	-38,93	-32,18	-27,28	-26,42	-33,80	-33,99	-38,58	-53,23
Σχέση του Τουριστικού Συναλλάγματος ως προς τις Εξαγωγές Αγαθών %												
90,65	91,64	98,57	85,44	81,78	75,56	70,30	64,88	58,73	67,90	56,27	51,92	47,42
Σχέση του Τουριστικού Συναλλάγματος ως προς τις Εισαγωγές Αγαθών %												
-30,46	-31,91	-31,03	-28,13	-27,17	-25,69	-22,08	-19,20	-18,22	-22,57	-21,19	-22,13	-25,08

Πηγή: ΤτΕ, 2014; ίδια επεξεργασία

Στον πίνακα 9 παρουσιάζεται η διαχρονική μεταβολή του ταξιδιωτικού συναλλάγματος σε σύγκριση με το εμπορικό ισοζύγιο και τις συνιστώσες του, για την περίοδο 2000-2012. Για την καλύτερη κατανόηση των σχέσεων του Πίνακα 9 κατασκευάστηκε το διάγραμμα του Σχήματος 6.

Από το Σχήμα 6 προκύπτει ότι το μέγεθος του τουριστικού συναλλάγματος διατηρεί ένα σχεδόν σταθερό μέγεθος τιμής διαχρονικά (περί τα 10.000 εκατ. ευρώ), όντας συγκρίσιμο με αυτό των εθνικών εξαγωγών, οι οποίες ωστόσο τα τελευταία έτη παρουσιάζουν μία σταδιακή αύξηση (από τα 11.000 εκατ. ευρώ το 2000 σε 22.000 περίπου το 2012). Περαιτέρω, από τον πίνακα 6 προκύπτει ότι η ποσοστιαία σχέση του τουριστικού συναλλάγματος με το εμπορικό ισοζύγιο κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα μεταξύ 26,42% έως 53,23%. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την σπουδαιότητά του στην κατά αντίστοιχο ποσοστό δυνατότητα κάλυψης των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας για την τελική διαμόρφωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Σχήμα 6: Διαχρονική μεταβολή του τουριστικού συναλλάγματος σε σχέση με το Εμπορικό Ισοζύγιο και τις συνιστώσες του

Στο Σχήμα 6 επιβεβαιώνεται η σταθερότητα των εισροών τουριστικού συναλλάγματος στη χώρα, αλλά και η ανθεκτικότητα που επέδειξε κατά την περίοδο της κρίσης. Περαιτέρω, τα εικονιζόμενα στοιχεία του πίνακα 6 στο διάγραμμα 4 οδηγούν στην εντυπωσιακή παρατήρηση ότι η οικονομική κρίση που υποβλήθηκε η χώρα το 2009 οδήγησε στην αύξηση των εξαγωγών αγαθών, γεγονός που χρήζει περαιτέρω ερμηνείας, αλλά καθίσταται εκτός του σκοπού της παρούσας εργασίας.

5. Συμπεράσματα

Από την προηγηθείσα ανάλυση καθίσταται σαφές ότι ο τουρισμός αποτελεί μία από τις βασικότερες συνιστώσες της οικονομικής ανάπτυξης. Μια συνολική θεώρηση της πορείας του διεθνούς τουρισμού, παρά τις όποιες εποχικές και τοπικού χαρακτήρα διακυμάνσεις, δείχνει αξιοσημείωτη αντοχή και παρουσιάζει μια σταθερή ανοδική μέση τάση, όπως δείχνουν τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (WTO). Εκτιμάται ότι η μακροπρόθεσμη αυτή τάση δεν πρόκειται να μεταβληθεί, και ο τουρισμός θα εξακολουθήσει και αυτόν τον αιώνα να αναπτύσσεται και να συμβάλλει στην επικοινωνία και την κατανόηση των κοινωνιών και των πολιτισμών.

Για την ελληνική οικονομία ο τουρισμός έχει ιδιαίτερη σημασία. Οι επιδράσεις του στη διαμόρφωση των οικονομικών επιδόσεων της χώρας είναι καθοριστικές, καθώς

διαχέονται σε πολλά επίπεδα και κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας. Μία από τις κύριες και μετρήσιμες οικονομικές παραμέτρους του τουρισμού συνιστά το τουριστικό συνάλλαγμα, ως ο σπουδαιότερος άδηλος πόρος που συνδράμει στην εισροή πραγματικών χρηματικών μεγεθών στην εγχώρια αγορά, συμβάλλοντας σημαντικά στην μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών. Από την ανάλυση που προηγήθηκε διαφάνηκε η διαχρονική σταθερότητα των τουριστικών εσόδων, τα οποία επέδειξαν ανθεκτικότητα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, υποδηλώνοντας ότι ο τουρισμός αποτελεί μία υποσχόμενη επένδυση «χαμηλού ρίσκου» για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Μια συνοπτική θεώρηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι βασικές τάσεις που εμφανίζονται στις αρχές του 21^{ου} αιώνα και τα κυριότερα **χαρακτηριστικά** της σύγχρονης τουριστικής ζήτησης, τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους εμπλεκόμενους με τον τουρισμό είναι:

- Το ενδιαφέρον των τουριστών για την ασφάλεια και την προστασία τους στη διάρκεια του τουριστικού ταξιδιού και της παραμονής τους στον τουριστικό προορισμό αυξάνεται συνεχώς (safety and security), αποτέλεσμα κυρίως των τρομοκρατικών επιθέσεων που σημειώνονται στα διάφορα σημεία του κόσμου, αλλά της εμφάνισης πολιτικών, οικονομικών και φυσικών κινδύνων.
- Η σχέση χρόνου εργασίας και ελεύθερου χρόνου καθορίζει τη μορφή του σύγχρονου τουρισμού. Έτσι, η σχέση αυτή έχει επηρεάσει το χρόνο παραμονής των τουριστών στον τόπο υποδοχής τους που μειώνεται, ενώ αυξάνεται η συχνότητα πραγματοποίησης των ταξιδιών και μειώνονται οι τουριστικές έξοδοι του σαββατοκύριακου. Γενικότερα, στις αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες η μείωση του χρόνου εργασίας και η αύξηση του ελεύθερου χρόνου (leisure) θεωρούνται δικαίωμα των εργαζομένων και οι κοινωνίες επιδιώκουν την κατοχύρωση και τη διεύρυνση του δικαιώματος αυτού. Η επίτευξη βιώσιμης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης σε μεγαλύτερο αριθμό χωρών και η διεύρυνσή της σε περισσότερα κοινωνικά στρώματα επηρεάζει καθοριστικά τα χαρακτηριστικά του διεθνούς τουρισμού. Νέες μορφές αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου εμφανίζονται, με διαρκή ανανέωση και διαφοροποίηση των τουριστικών ταξιδιών, και νέες μορφές τουριστικών προϊόντων αναδεικνύονται με ανταπόκριση στις νέες απαιτήσεις της ζήτησης.
- Παρατηρείται μεταστροφή των τουριστών από τα μακρινά και υπερπόντια ταξίδια προς τα εσωτερικά και ενδοπεριφερειακά ταξίδια και ταυτόχρονα αυξάνονται οι προτιμήσεις προς τις επίγειες μεταφορές, παρά την παράλληλη αύξηση της ζήτησης για χαμηλού κόστους αερομεταφορές.
- Αυξάνεται η χρήση του διαδικτύου για τις κρατήσεις ταξιδιών, ο ενωρίτερος προγραμματισμός των ταξιδιών και η ζήτηση για μερικώς “πακετοποιημένες” ή

ανεξάρτητα και ατομικά διαμορφωμένες διακοπές, σε βάρος των παραδοσιακών συνολικών πακέτων.

- Αυξάνεται το ενδιαφέρον για τις εναλλακτικές μορφές διακοπών σε βάρος του μαζικού τουρισμού. Ο σύγχρονος τουρισμός επηρεάζεται από τις αλλαγές στις αξίες, στο στυλ ζωής και στα καταναλωτικά πρότυπα, ενώ χαρακτηρίζεται από μεταστροφή από την «οικονομία των υπηρεσιών στην οικονομία των εμπειριών».
- Ο σύγχρονος τουρισμός επηρεάζεται έντονα από την ταχύτητα των τεχνολογικών εξελίξεων. Τα εντυπωσιακά τεχνολογικά επιτεύγματα έχουν εφαρμογή σε πολλά πεδία που αφορούν στον τουρισμό. Έτσι, τα ταχύτερα και ανετότερα μέσα μεταφοράς παρέχουν πιο άνετη μετακίνηση, τα νέα μέσα επικοινωνίας όπως κινητή τηλεφωνία, οι υπολογιστές, το διαδίκτυο και ο παγκόσμιος ιστός του που συνδέουν ευκολότερα και ταχύτερα τους τουρίστες με τις υπηρεσίες των προορισμών, η συνεχώς διευρυνόμενη χρήση του διαδικτύου με τις διάφορες εφαρμογές του από τις τουριστικές επιχειρήσεις, τους καταναλωτές, αλλά και τους ενδιάμεσους παρόχους υπηρεσιών, επηρεάζουν τις τουριστικές ροές. Οι εξελίξεις αυτές θα παρέχουν ολοένα και καλύτερες δυνατότητες πληροφόρησης και παροχής υπηρεσιών προς τους καταναλωτές τουριστικών υπηρεσιών και θα ανακατανεύμουν χωρικά το σύστημα κρατήσεων και το συνολικό δίκτυο πωλήσεων των τουριστικών υπηρεσιών.
- Ο όγκος και η κατεύθυνση των τουριστικών ροών θα επηρεαστεί καθοριστικά από τις παγκόσμιες δημογραφικές εξελίξεις, αφού η αύξηση του πληθυσμού, ιδιαίτερα στην Ασία και τη Νότια Αμερική, και η μεταβολή στην ηλικιακή δομή του πληθυσμού των παραδοσιακών αγορών, όπως η γήρανση των κατοίκων των ευρωπαϊκών χωρών, θα τις επιδράσουν σημαντικά.

Βιβλιογραφία

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (CEC), (2001), *Green Paper, Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*, Brussels.

ECKELS B., FILIS G., and LEON C., (2012), Tourism income and economic growth in Greece: empirical evidence from their cyclical components, *Tourism Economics*, 18(4), pp.817–834.

ΖΑΧΑΡΑΤΟΣ, Γ., (1999) *Οικονομική του Τουρισμού και Οργάνωση των Τουριστικών Ταξιδιών*, Πάτρα, Εκδόσεις ΕΑΠ.

GALANI-MOUTAFI V., (2004) Tourism research on Greece: a critical overview, *Annals of Tourism Research*, 31(1), pp. 157–179.

ΙΔΡΥΜΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ και ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΙΟΒΕ), (2012) *Η επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία, Έκδοση 2012*, Αθήνα, Εκδόσεις ΙΟΒΕ.

ΚΑΛΑΝΤΖΗ Ο. και ΤΣΙΩΤΑΣ Δ., (2010), Κριτική θεώρηση του θεσμικού πλαισίου των Περιοχών Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ): Η περίπτωση της Μεσσηνίας στη ΝΔ Ελλάδα, στο ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ, Η. και ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Μ., (2010) (επ) *Χωροταξία – Πολεοδομία –*

Περιβάλλον στον 21ο αιώνα, Ελλάδα – Μεσόγειος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 257-272 (ISBN:978-960-9439-03-09).

ΚΩΣΤΕΛΕΤΟΥ, Ν., (2006) *Θεωρία Ισοζυγίου Πληρωμών και Διεθνές Νομισματικό Σύστημα, Διδακτικές Σημειώσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών.

LEE C. C. and CHANG C. P., (2007), Tourism development and economic growth: A closer look at panels, *Tourism Management*, 29, pp.180–192.

PANTELESCU A. M. (2012), Trends in International Tourism, *Cactus Tourism Journal*, Vol. 3(2), pp. 31-35.

ΠΟΛΥΖΟΣ Σ. (2002), Ανάλυση Παραγόντων Επιρροής και Εμπειρική Διερεύνηση των Εσωτερικών Τουριστικών Ροών στην Ελλάδα, *ΤΟΠΟΣ*, τεύχος 18-19, σελ. 87-108.

POLYZOS S. and ARABATZIS G. (2006), A multicriteria approach for the evaluation of tourist resources of Greek prefectures, *Tourism Today*, 6, pp. 96-111.

POLYZOS S. and SDROLIAS L. (2006), Strategic Method of Confrontation of Tourist Competition: The Case of Greece, *Journal of Travel and Tourism Research*, vol. 6(1), pp. 12-28.

POLYZOS S., ARABATZIS G. and TSIANTIKOUDIS S. (2007), The Attractiveness of Archaeological Sites in Greece: A Spatial Analysis, *International Journal of Tourism Policy and Research*, vol. 1(3), pp. 246-266.

ΠΟΛΥΖΟΣ Σ. (2011), *Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

POLYZOS S. and NIAVIS S. (2013), Spatial Analysis of Religious Tourism in Greece, *Tourism Today*, vol. 13, pp. 79-93.

POLYZOS S., TSIOTAS D. and KANTLIS A. (2013), Determining the Tourism Development Dynamics of the Greek Regions by using TALC Theory, *TOURISMOS*, vol. 8(2), pp. 159-178.

ΠΟΛΥΖΟΣ Σ. (2015), *Αστική Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

ΠΡΙΝΙΩΤΑΚΗ Μ. και ΚΑΨΗΣ Δ., (2008), Οι επιδράσεις του τουρισμού στην οικονομία, *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, 13(3), σελ.179-192.

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ (ΣΕΤΕ), (2012) *Ελληνικός Τουρισμός, Στοιχεία και Αριθμοί, Έκδοση 2012*, Αθήνα, Εκδόσεις ΣΕΤΕ.

TOSUN C., TIMOTHY D. and OZTURK Y., (2009), Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey, *Journal Of Sustainable Tourism*, 11(2&3), pp.133-161.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (ΤτΕ), (2005) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2004*, προς την 72^η Ετήσια Τακτική Γενική Συνέλευση των Μετόχων στις 25 Απρ 2005, Αθήνα, Εκδόσεις ΤτΕ - Ευρωσυστήματα.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (ΤτΕ), (2014) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2013*, προς την 81^η Ετήσια Τακτική Γενική Συνέλευση των Μετόχων στις 27 Φεβ 2014, Αθήνα, Εκδόσεις ΤτΕ - Ευρωσυστήματα.

ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ Α. (2015), Τάσεις τουριστικής κίνησης 2008-2015, ΕΟΤ, Αθήνα.

WORLD TOURISM ORGANIZATION (WTO), (2013), *International tourism to continue robust growth in 2013*, Madrid, Spain.

UNWTO-ETC (2010), *Demographic Change and Tourism*.

WORLD ECONOMIC FORUM, (WEF) (2015), *The Travel & Tourism Competitiveness Report*.

WORLD TRAVEL AND TOURISM COUNCIL (WTTC), (2014) *Travel & Tourism Economic Impact 2014 Greece*, London, WTTC Publications.